

Олексій Халецький

Медитативні детермінанти феномена наставництва у містичному пізнанні

Феномен наставництва зумовлений медитативними способами пізнання, якими є інтегративне та інтуїтивно-цілісне дієсвідомлення. Народжуваний нині універсальний еволюціонізм культивує синтез усіх пізнавальних засобів: наукових, мистецьких, релігійних і, нарешті, медитативних.

Ключові слова: наставництво, медитація-зосередження, активізація сутнісних сил людини через психофізичні вправи, синтез усіх пізнавальних засобів в універсальному еволюціонізмі

Однією із системоутворюючих особливостей містичного пізнання є феномен наставництва, який саме у ньому досягає найбільшої повноти і вирішального значення¹. Метою і, відповідно, новизною дослідження є з'ясування медитативних детермінант наставництва у містичному пізнанні. Актуальність даної теми постає у тому, що у народжуваному універсальному еволюціонізмі² культивується синтез усіх пізнавальних засобів: наукових, мистецьких, релігійних і, нарешті, медитативних, досліджуваних найменше³. У далекосхідному даосизмі⁴ – це так звана зовнішня (вань дань) і внутрішня (ней дань) алхімія (сянь сюе), у буддизмі⁵ – це дхьяна⁶ у тхераваді, у махаяні – праджня⁷, а також найбільш поширений і вживаний у сучасному світі дзен⁸, у ваджраяні, яка є не тільки у певних аспектах, але у своїй суті і усіх проявах найбільш розвинутим (Ф. Хайлер) у світі містичним пізнанням, це – самадхі⁹, бодхічїтта¹⁰ та інш., іудаїзмі – це каббала (М. Бубер, Г. Шолем), у східному християнстві – ісіхаїзм з його старецтвом (І. Огієнко, С. Аверинцев, С. Хоружий) або у сучасному тупоортодоксальному варіанті у Серафима Роуза в Америці, у західному християнстві пишний цвіт переважно римсько-католицької містики (апостоличної у Іоахіма Флорського і чернечо-лицарської у Бернара Клервоського, у Мейстера Екхардта, єзуїтських екзерцицій і кармелітської екстатичності у Тереси Авільської, у траппіста Томаса Мертона у сер. XX ст. тощо), сучасні містичні парапрактики (замасковані під так звану езотерику), найбільш синтезовані, наприклад, у похмуро-напружений у Р. Генона або радісно-танцювальній, так званій динамічній медитації Раджніша тощо¹¹. Як бачимо, вони становлять цілий величезний пласт духовності, без

якого весь історично-духовний розвиток був би спотворений, а, можливо, і неможливий. У радянські часи у періоди «відносно плотоядні» (Анна Ахматова) інтерес до них маскувався переважно історико-філософськими дослідженнями (О. Лосев, С. Аверинцев, С. Хоружий, А. Гуревич та ін.). У сучасному світі ми бачимо їх агресивну активізацію і навіть комерціалізацію, що впроваджує «нібито філософію» у масову свідомість. Під «брендом» так званої езотерики у глобалізаційну добу різні медитативні практики становлять невід'ємну складову духовності (популярні йога, східні одноборства і вчення, так звані ікебана і феншуй, К. Юнг, Г. Гессе, Р. Генон, популярні романи Д. Брауна та інш.), значення якої весь час зростає¹², утворюючи так званий «ноосферичний шок» (Б. Кузнецов).

При усій різноманітності усі ці «містичні сходження» (тобто медитативні дієусвідомлення), на нашу думку, розвиваються, по суті, за однією схемою (Р. Отто, Ф. Хайлер, Л. Ціглер, М. Еліаде, Р. Занер), в основі якої постає певна медитація (зосередження), досяжна через певні психофізичні вправи, а саме: 1) ступінь (назвемо його аскетика) – «внуздання», оволодіння тілом для подальшого сходження (піст, всілякі психофізичні вправи: йога, так звана «молитва Ісусова», так званий даоський, або тантричний секс, спеціальні системи дихання тощо); 2) ступінь – медитація на певні ідеї і тексти (Св. Письмо, праджняпараміти, тантри, життя тощо), а також образи (мудру, мантри, мандалу, ідамів тощо) і, нарешті, 3) ступінь – осяяння (нірвана¹³, або бодхі¹⁴ – у загальному буддизмі, саторі¹⁵ – у дзен, «сянь» – безсмерття – у даосизмі¹⁶, «фана» – спустошення і «бака» – у суфізмі¹⁷, «світло фаворське» – у ісіхазмі, «тіккун» – прилипання душі до Бога – у каббалі тощо), духовне перетворення – просто і, по суті кажучи, досягнення певних «божественних», тобто творчісних (оскільки Бог – творець, уособлене творення) станів свідомості (М. Унамуно, М. Бердяєв). Містика асоціальна (від Хуей-юаня 402 р. до «містичного анархізму» Г. Чулкова поч. ХХ ст.) і не має утилітарних призначень (так званий «священний егоїзм»). Вона, у раціональному вимірі, є самодостатнім досягненням творчісних станів свідомості для духовного перетворення світу, як його естетизації (наприклад, у дзен тощо) або сакралізації (як у єдинобожних релігіях, ісіхазмі, каббалі, суфізмі тощо), тобто наданню світу (наприклад, у Серафима Саровського та інш.) богозначимих (тобто духовноперетворюючих) значень і єдиним реальним вислідом має медитативний розвиток релігійно-філософської думки. Так, у найбільш докладно розробленому джайнізмі (гунастхана, очевидно, V ст.) найбільший – недосяжний – сіддхі (14 стадія), а саме обновитель вчення – тіртханкар – бродувідшукач (15 позоступенева стадія), тобто

той, хто його розвиває¹⁸. В античній традиції певні стадії містичного сходження з'явилися у «Енеадах» Плотіна бл. 255 р.: 1) відречення від світу, 2) відречення від внутрішнього світу, тобто профанного мислення, 3) набуття нової богоз'єднувальної свідомості; у християнстві – певно у Макарія Єгипетського, можливо бл. 340 р. (1) безпристрасність, 2) просвітлення, 3) одкровення, 4) одержимість, точніше було би несамовитість, 5) єднання, 6) обожнення)¹⁹. Через медитативний розвиток релігійно-філософської думки як спосіб духовного перетворення (одухотворення) світу, чим містика «включається» у загальний просвітницький розвій²⁰. Одним словом кажучи, містика (і все навколо неї – парамістика) медитативна – зосереджувальна (найчастіше богозосереджувальна). Взагалі, будь-яка діяльність вимагає певного зосередження (під час вирішення математичних задач, у спорті, у сексі – де завгодно), тобто зосередження (у найбільш розвинутий ступінь – медитація) – це у своїй суті один із видів дієусвідомлення. Наприклад, будь-яка діяльність розглядається як медитація у дзен або як «служба Бога» у ренесанс-реформаційній протестантській свідомості. На нашу думку, медитація – це 1) зосереджувальне, 2) інтегративне (чуттєво-розумово-волятивне) і 3) цілісно-інтуїтивне (споріднене з динамічним пізнанням А. Бергсона або з так званим «схопленням» у емерджентному еволюціонізмі А. Уайтхеда та інш.) дієусвідомлення. Отже, по-перше, на нашу думку, основоположна вимога наставництва у так званому містичному пізнанні зумовлена його принциповою (сутнісною) медитативністю. Саме медитативні способи досягнення певних (переважно творчих) станів свідомості вимагають особливого наставництва (гуру в індійській традиції, старецтво – у християнстві тощо). Хоча у найбільш розвинутих медитативно-містичних пізнаннях наставництво інколи перевершує самого себе. Наприклад, «гуру-Аді-грантх», тобто наставник не гуру-учитель, а саме Св. Письмо у сікхізмі Гобінд Сінгха 1708 р., або тотожність просвітлення з самою медитацією, якою є будь-яка творчісна життєва практика у дзен (цзі ші ер чжень – усяке діло є істина таковість, тобто просвітлення у Сі-цяна), що дивним чином збігається з християнсько-протестантським вченням про світське покликання, наприклад, або з так званим богобудівництвом (А. Луначарський, М. Горький, А. Богданов, Г. Уелс та інш.), теомією П. Тілліха²¹ або процес-теологічним практикуванням. У християнській традиції ще Юліан Померій бл. 500 р. у трактаті «Про життя споглядальне», визначаючи чотири підходи до містичного споглядання (провідіння майбутнього, відсторонення від мирських клопотів, вивчення священних текстів і бачення Бога), наголошує, що його вислідом обов'язково мусить бути

практичне служіння (так зване об'єднання Марії і Марфи), інакше воно не істинне²². Дуже важливим є визначення Юліаном Померієм того, що початком містики є не імітаційна медитація, умовно-узагальнено кажучи, всіляких там «Барабашок», тобто надприродного (як зазвичай у низовій езотериці), а так зване прозріння майбутнього, яке для V ст. і завжди означало (Авреліан Августин) одне – напружене вслуховування у «рев, стогін і нурт світового оркестру» (О.Блок) історії (розгром Рима готами 410 р., вандалами 455 р. або розпад Радянського Союзу 1991 р. тощо) як настання Царства Божого. Містичне починається як виведення світла духовного із темного потоку історії.

По-друге, наставницько-медитативні способи пізнання зумовлені, на нашу думку, його належністю переважно до релігійної або, точніше, навколо-релігійної сфери. Релігія, на нашу думку, у своїй суті і найбільш широкому значенні – це, переважно, активізація (А. Дреус, Л. Ціглер) в собі (оскільки людина є продуктом, зосередженням усіх світосил) через обряд (культ) певних сил: окремих природних і соціальних – у багатобожжї, світотворчих – у єдинобожжї тощо. Тобто культ, тією чи іншою мірою, і спосіб – включає в себе певні по суті психофізичні вправи, особливо у двох найбільш розвинутих (Ф. Хайлер) релігіях світу – буддизмі і римо-католицькому християнстві. Такими ступенями релігійного дієусвідомлення можуть бути сам обряд (культ, таїнство тощо), богослов'я – через одкровення і догмати, теософія – релігійний розмисел не обмежений догматами, містика – досягнення творчісних станів свідомості як медитацію через певні психофізичні вправи, езотерика – особлива медитація знання релігійно-філософських значень, гностика – медитативне дієусвідомлення світотворчих значень. Таким чином, усі ці містичні «осяння» у раціональному аспекті постають лише як підготовчий стан для розвитку релігійно-філософської думки, у якій богоосягання утворює певну висхідну ієрархію 1) обрядовір'я, 2) містики, 3) так званої теософії, 4) богослов'я, 5) релігійної філософії.

Оскільки медитативність входить в сучасну духовність під «брендом» так званої езотерики (власне, езотерично-гностичних медитацій), то сучасна езотерика, на нашу думку, це особлива (вже далеко не утаємничена, але навіть нав'язана через комерціалізацію), але все ж таки, слава Богу, важкодоступна (через вимогу знань і великих медитативних зусиль) 1) медитація знань (саме знань) релігійно-філософських значень (К. Юнг, Р. Генон, У. Еко, Д. Браун – «ім'я їм леґіон»). Слід також зазначити, що саме через медитацію знання релігійно-філософських значень (а не самих значень) так звана «попсова» езотерика все ж таки виступає

одним із головних важелів підвищення інтелектуального рівня загалу (мода на різні «коди» типу романів Д. Брауна, популярність Р. Генона тощо). Чесно кажучи, «виведення» релігійно-філософських значень із темного потоку історії є принаймні подібним як у історико-філософських (історично-духовних) дослідженнях, так і езотеричних медитаціях. Навіть так звана езотерика з її медитацією знань релігійно-філософських значень становить низовий, так би мовити «помийний» (а інколи – ужитковий) рівень історико-філософських досліджень.

У сучасну добу переходу до інформаційного суспільства, НТР, провідної ролі середнього класу і утворюваних ним демо-ліберальних режимів, усевизначаючої глобалізації (тобто утворення єдиної світової цивілізації як соборної єдності національних культур) зростають і стають визначальними свідомісно-духовні чинники розвитку суспільства²³, у тому числі і релігійно-філософські. У розвитку світової цивілізації утворюється нова універсально-теономна (Р. Отто, А. Тойнбі, П. Тілліх, процес-теологія, римо-католицько-єкуменічне богослов'я Г. Кюнга та інш.) релігійність²⁴, у якій Бог постає як сила, міць, творчісна силодія (Р. Отто, П. Тілліх, процес-теологія і увесь римо-католицький, переважно єзуїтській, теїстичний еволюціонізм П. Тейяра, К. Раннера, Г. Хаага, Г. Кюнга, Е. Фера, О. Морено, В. Маркоцці, у православ'ї – О. Меня та інш.), віра – як його всевизначальність, а культ – як теономія (Мати Тереза, П. Тілліх, процес-теологія тощо). Культ, який у своєму розвитку проходить етапи жертвоприношення – у багатобожжі, збільшення магічних і моральних чинників (давньоєгипетський суд Осіріса, Писання пірамід бл. 2400 р. до н. е. і саркофагів бл. 2200 р. до н. е., Писання мертвих бл. 1500 р. до н. е., або декалог і так зване «золоте правило моралі» у Біблії, у конфуціанстві тощо) – у давніх цивілізаціях, урешті-решт зводиться (що наскрізно започатковане у світовій містиці, наприклад «сокусін дзебуцу» у Сінгон²⁵ або, радше, у дзен, «гуру-Аді-грантх» – у сікхізмі тощо) до так званого світського покликання (твоя праця – твоя молитва) у ренесанс-реформаційній релігійності – при переході до новочасного суспільства, яке досягає теономії у сер. ХХ ст., що, у раціональному вимірі, є активізацією (А. Дреус, Л. Ціглер та інш.) в собі («тот твам асі» – «то ти є» – в індуїзмі, «яншен сює» – вигодовувате духовного безсмертя – у даосизмі, «виплекати Бога у серці своєму» у Паїсія Величковського чи Серафима Саровського або «зодягнутися во Христа» тощо) різних божественних (природних і соціальних – у багатобожжі, святотворчих – у єдинобожжі) сил для того чи іншого силопоширення (благодаті) аж до набуття творчісних здібностей у містичному духовному перетворенні, як правило – через різні,

по суті психофізичні, «вправи» («дао фа» – «злодійський похід на небо» – у даосизмі, йога, «молитва Ісусова» – у християнстві тощо), які нагально вимагають медитації. Через розвиток релігійно-філософської думки містика постає частиною загального просвітництва, тому що нинішнє світотворення (субстанція-суб'єкт-процес) – це антропоноосферизація, тобто одухотворення, тобто просвітлення, тобто зростання свідомісно-духовних чинників розвитку²⁶.

Про усі ці медитації, містики, езотерики та інш. тепер є підстави говорити у сучасному філософському пізнанні, тому що 1) народжуваний і нібито постаючий (на зміну вичерпаному себе постмодерністському постструктуралізму) як провідний так званий універсальний (або універсально-історичний) еволюціонізм (І. Пригожин, С. Хокінг, П. Девіс, Г. Янг, К. Саган, Д. Кастрі, Р. Тома, В. Стьопін, М. Мойсеев, М. Булатов, В. Загороднюк, Б. Режабек, Н. Веллер, О. Кравченко, В. Лук'янець, Л. Озадовська, К. Хвостова, К. Гемпель, В. Косміна, І. Добронравова, М. Сапронов, М. Назаретян, І. Снегірьов та інш.) культивує синтез усіх пізнавальних засобів: наукових, мистецьких, релігійних і, нарешті, медитативних²⁷. Вважається, що такі філософські ідеї, як первень світу, єдність світу, його вічність і тому подібне вимагають не тільки філософських або наукових, але також медитативних зусиль²⁸. В історико-філософському (або взагалі історично-духовному) пізнанні, особливо при дослідженнях давньої або східної філософії при її раціонально-науковому викладі («перекладі») вона істотно спотворюється, стає неадекватною (невідповідною), навіть не схожою сама на себе, що зумовлено її медитативним походженням. Медитативна за походженням філософія вимагає (А. Парібок, В. Лисенко та ін.), відповідно, медитативного проникнення, осягання і, мабуть, викладу – одним словом, вивчення, що вже відзначено філософською спільнотою²⁹. Результати такої методологічної настанови особливо наглядно проявились у трьох випусках академічної серії Інституту філософії РАН «Порівняльна філософія» (відповідальний ред. Т. Степанянц), присвячених відповідно методології компаративізму (М., 2000 р.), філософії (М., 2004 р.) і співвідношенню знання і віри (М., 2008 р.).

Висновком може бути те, що феномен релігійно-містичного наставництва деякою мірою зумовлений медитативними способами пізнання, якими є інтегративне та інтуїтивно-цілісне дієусвідомлення. Учнітво – вічна доля, учительство – вічна поразка.

- ¹ Івашина О. О. Протеїна «містичного» у сучасній культурі інтелектуалів // Культурологічні студії: Зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім «К М Academia», 1996. – Вип. 1. – С. 124–130; Томсон М. Восточная философия / Пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – С. 9; Философия буддизма: Энциклопедия / Ин-т философии РАН. – М.: Вост. лит., 2011. – С. 14, 29–30, 461; Шохин В. К. Школы индийской философии: Период формирования (IV в. до н. е. – II в. н. е.) / В. К. Шохин: Ин-т философии РАН. – М.: Вост. лит., 2004. – С. 7; Энциклопедия мистицизма: – СПб.: Изд. «Литера». Изд. «ВИАН», 1997. – С. 227–236.
- ² Халецький О. Халецька О. Світ як дієрозвій (увгйж) або універсально-історичний еволюціонізм / О. Халецький, О. Халецька // Наукові записки. Серія «Історичне релігіознавство». – Випуск 8. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 183–201.
- ³ Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс – Традиция, 2003.
- ⁴ Духовная культура Китая: Энциклопедия: в 5 т.: Ин-т Дальнего Востока. – М.: Вост. лит., 2006. Философия. – 2006. – С.422–423.
- ⁵ Философия буддизма: Энциклопедия / Ин-т философии РАН. – М.: Вост. лит. – 2011. – 1045 с.
- ⁶ Там само. – С. 321–324.
- ⁷ Там само. – С. 530–531.
- ⁸ Там само. – С. 283.
- ⁹ Там само. – С. 590–592.
- ¹⁰ Там само. – С. 166–167.
- ¹¹ Энциклопедия мистицизма. – СПб.: Изд. «Литера». Изд. «ВИАН», 1997. – 480 с.
- ¹² Івашина О. О. Протеїна «містичного» у сучасній культурі інтелектуалів // Культурологічні студії: Зб.наук праць. – К.: Видавничий дім «К М Academia», 1996. – Вип. 1. – С. 124.
- ¹³ Философия буддизма: Энциклопедия... – С. 493–497.
- ¹⁴ Там само. – С. 159.
- ¹⁵ Там само. – С. 283.
- ¹⁶ Духовная культура Китая: Энциклопедия... – С. 422.
- ¹⁷ Ислам: Энциклопедический словарь. – М.: Наука. Глав. ред. Вост. лит., 1991. – С. 251.
- ¹⁸ Индийская философия: Энциклопедия / Ин-т философии РАН. – М.: Вост. лит., 2009. – С.789–790.
- ¹⁹ Энциклопедия мистицизма... – С. 232, 234.
- ²⁰ Халецький О. Халецька О. Світ як дієрозвій (υβρις)... – С. 183–201. С. 197–198.
- ²¹ Тиллих П. Избранное: Теология культуры / Пер. с англ. – М.: Юрист. 1995. – С. 236–352.
- ²² Энциклопедия мистицизма... – С. 462.
- ²³ Халецький О. Халецька О. Світ як дієрозвій (υβρις)... – С. 183–201. С. 186, 190, 196–198.

- ²⁴ Там само. – С. 183–201. С. 184, 200.
- ²⁵ Философия буддизма: Энциклопедия / Ин-т философии РАН. – М.: Вост. лит. – 2011. – С. 646–647.
- ²⁶ Халецький О., Халецька О. Світ як дієрозвій (υβρις)... – С. 183–201. С. 186.
- ²⁷ Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности...; Халецький О. Халецька О. Світ як дієрозвій (υβρις)... – С. 183–201. – С. 200.
- ²⁸ Философия буддизма: Энциклопедия... – С. 461; Духовная культура Китая: Энциклопедия... – С. 25.
- ²⁹ Философия буддизма: Энциклопедия... – С. 161; Духовная культура Китая: Энциклопедия... – С. 25.

SUMMARY

Oleksij Haletskyj

Meditative determinants of the phenomenon of mentoring in the mystical cognition

Phenomenon of mentoring caused by meditative method of cognition, which are integrative and intuitively integral perceiving of action. Universal evolutionism cultivates the synthesis of all perceptual methods: scientific, art, religious and, finally, meditative.

Keywords: mentoring, meditative method of cognition, activation of essence person forces over psycho-physical exercises, synthesis of all perceptual methods in universal evolutionism